

Iskolai, tanórán kívüli környezeti nevelés

Az iskolai környezeti nevelés nem szűkíthető le a „tananyag leadásától a számonkérésig” húzódó ívre. A tevékenységeknek ennél sokkal szélesebb körét foglalja magába, s ezeknek csupán kis hányada illeszthető be a tanórák adta lehetőségek közé. Sok olyan oldala van, amely a tanterem vagy az iskola falain is túlnyúlik. Ez akkor is így van, ha a tanítás-tanulás folyamata a kompetenciafejlesztés, a módszertani kultúra teljes arzenáljának alkalmazásával történik.

A tanítási órán folytatott környezeti nevelés egyik nagy lehetősége, hogy minden tanulót elér. Tanórán is sokat tehetünk az ügy érdekében, de nagyon nehezen mozdulhatunk el az ismeretek szintjéről, így az ottani környezeti nevelés ritkán válik cselekvést befolyásoló erővé. A tanórán kívüli tevékenységek viszont éppen nagyobb szabadságuk révén gyakran hatékonyabbak is a tanórára tervezhető tevékenységeknél. Mindezt alátámasztja az a tény is, hogy a hazai környezeti nevelés éppen az iskolai, de tanórán kívül zajló tevékenységekből indult fejlődésnek, és ma is ezen a területen hat a legerőteljesebben.

Nem hallgatható el az a jelentős akadály, amit a diákjaink szabadidő eltöltési szokásaira rátelepedett szórakoztató ipar (számítógépes játékok és „PestiEst-komplexum”) jelent. Nagyon nehéz ennek vonzásköréből kiszakítani a mai gyerekeket. Sokkal nehezebb ma egy hétvégi programra elvinni egy csapatot, mint 10-20 évvel ezelőtt. Versenyt futunk a digitális technikával a gyerekek szabad idejéért, és az erőviszonyok nem a mi oldalunk felé billennek... Akkor sem vagyunk egyszerűbb helyzetben, ha kollégák óráiról kell elkérnünk a gyerekeket valamilyen tanítási időben tervezett iskolán kívüli eseményhez. A legjobb megoldás a pedagógiai programban rögzített

Helyzetkép

Az iskola a tanárok és diákok munkahelye. Ezért mindaz, ami a munkahely és a környezeti nevelés kapcsolatára általában érvényes, az maradéktalanul igaz – természetesen más hangsúlyokkal – az iskolára is. Minthogy az iskola nem csupán oktató, de nevelő intézmény is, e kérdések környezeti nevelési oldala az iskolában még nagyobb fontosságot kap. Az iskola értékrendszer alakít, beleértbe a környezeti értékeket is.

A tényleges munkavégzés az iskolában a tanítás és a tanulás. A munkaeszközök (azaz taneszközök) helyzete környezeti szempontból igen sok kívánnivalót hagy maga után. Tanulságos pl., hogy ami a gyerekek iskolatáskájában van, környezeti szempontból hogyan értékelhető.

Az iskolák környezet-egészségügyi és esztétikai helyzete általában rossz. Pedig ezek a szempontok a gyerekek esetében még fontosabbak, egyrészt azért, mert fejlődésben lévő, alakuló, viszonyítási pontokat kereső emberekről van szó, másrészt pedig azért, mert akár egész életre kiható szokások megalapozása történik az iskolákban.

Az általános emberi kapcsolatok az iskolában ugyanúgy fontosak, mint más munkahelyeken, csak hogy itt az „alá/fölé”-rendeltségi kapcsolatot generációs különbség is tetézi. Az iskola mint környezet a diákok és tanárok számára sem fizikailag, sem szellemileg nem ugyanaz. A demokratikus hagyományok az iskolákban általában gyengék. Az elmúlt években ezen a téren komoly előrelépés történt. A reformpedagógiák alapján működő iskolák, a diákok jogainak érvényesítésével foglalkozó diákcsoportok, kollégák, szervezetek és a minőségbiztosítás bontakozó rendszerének partnerközpontú megközelítése sokat javított a diákok közreműködési esélyein. Több iskolában alakult „ZöldÖK” (zöld diákönkormányzat), lényeges projektek (fogadás projekt, ökoparlament) mutattak pozitív irányt, az iskolai környezet és demokrácia együttes fejlesztésében. Ehhez adódott hozzá az immár öt éves

Ökoiskola-mozgalom katalitikus hatása. A címre kiírt pályázat olyan széles körűen értelmezi a környezet fogalmát, olyan tárházat közvetíti a kötelezően vállalandó és a szabadon vállalható tevékenységeknek, ami jelentősen felgyorsította a hazai közoktatásban a környezeti és demokratikus tevékenységek erősödését. Ezzel végérvényesen megtörni látszik a környezeti nevelésnek az a kezdő-betegsége, hogy figyelme elsősorban a tantárgyak felé fordul.

A környezeti és demokratikus nevelés összekapcsolt fejlődése kulcsfontosságú, mivel az iskola környezeti üzenetének éppen az lenne a legmélyebb lényege, hogy az élhető jövő kialakítása csak a gyerekekkel, a következő generációkkal együtt képzelhető el, vagyis fontos nevelési kérdés.

A közoktatási törvény lehetővé teszi az iskola falain kívül zajló tanítási formákat. A kerettantervek és a kompetenciákat középpontba állító központi közoktatási szándék segítik a környezeti nevelést a tanulói tevékenységek, az élményszerű oktatás és a képességfejlesztés előtérbe állításával.

A tanórán kívüli környezeti nevelés keretei a következők lehetnek:

- szakkör vagy önképzőkör vagy projekt vagy akció (környezetvédelmi, természetismereti, természetvédelmi, ökológiai, gyógynövény-ismereti, gombász, ökoparlament, csillagászati, meteorológiai, természet-fotós, természetfilm-klub, művészeti, néprajzi, helytörténeti, életmód-történeti stb.),
- terepgyakorlat (természetben, településen stb.),
- intézménylátogatás (múzeum, könyvtár, üzem, kutatóintézet, egyetem stb.)
- kirándulás,
- tábor,
- erdei iskola,
- utazás, ...

A tanórán kívüli környezeti nevelés körüljárható témái természetesen végtelenek, egy csokorra valót mégis megemlítek: csapadékmérés, savaseső-program, patakvizsgálat, energiahasználat felmérése, környezet-átalakítás (takarítás, mázolás stb.), szelektív hulladékgyűjtés, vetélkedők, pályázatok, iskolazöldítés, zöld szervezetekkel való kapcsolattartás (levelezés, rendezvények), kertészkedés, állattartás, komposztálás, iskolai fűvészkert, tankert, az iskolai étkeztetés minősége, taneszközök és irodaszerek beszerzése, könyvtári állomány összetétele, higiénia, iskolakörnyéki közlekedés, ...

A környezeti nevelés iskolai, de tanórán kívüli területén sok próbálkozás figyelhető meg, de ezek elég esetlegesek. Rengeteg jó ötlet, kidolgozott program bukkant fel az elmúlt 20 évben, de ezek nem illeszkedtek be széles körben a közoktatás mindennapjaiba. Az Ökoiskola hálózat az első olyan széles körű kezdeményezés amely, amely arra készíti az iskolákat, hogy tudatosan, *rendszerbe építve* adjanak helyet a környezeti nevelésnek.

Az oktatási rendszer hagyományai és a szülők elvárásai is az ismeretközpontú oktatást konzerválják. A kétszintű érettségi és a kompetenciaalapú oktatás lassan túllép ezen a paradigmán, és jelentősen növeli a tanórán kívüli iskolai környezeti nevelés lehetőségeit. Ha egy pedagógusnak belső indíttatása van a nevelés ezen területének műveléséhez, rendszerint nem gördítenek akadályt tevékenysége elé, de saját családjától vonja el az időt, pénzt, energiát. Az iskola vezetői is nehéz helyzetben vannak, ha ebbe az irányba szeretnék fejleszteni helyi tantervüket, mert alig találnak – s nehezen tartanak meg - olyan pedagógust, aki ennek a területnek megfelelő gondozója, szervezője lesz. Ha bármilyen erős tényező (*vis maior*) akár csak egyetlen feltételt módosít, leállhatnak az elkezdett folyamatok.

A lehetőségek és korlátok e furcsa kettősségében bíztatunk mégis minden kollégát, hogy műveljék a környezeti nevelésnek ezt a hatékony, klasszikusnak mondható formáját.

Javaslatok

Minisztériumok

1. Hozzanak létre a kidolgozott, sikeres tanórán kívüli programokból olyan folyamatosan bővíthető digitális, szabadon felhasználható adatbankot, amelyből különböző jellemzők (pl. korosztály, létszám, munkaforma, természeti adottságok stb.) alapján választhatnak a környezeti nevelők a helyi adottságoknak megfelelő tevékenységeket.
2. Tegyék lehetővé, hogy az iskola épületén kívül végzett környezeti nevelési foglalkozásokat kumulált tanulásszervezési módszerként alkalmazhassák az iskolák, az ilyen tevékenységeket ismerjék el tanítási órának a diákok és a tanárok számára is.
3. Szorgalmazzanak és finanszírozzanak olyan tanulmányi versenyeket, amelyek megfelelnek a környezeti nevelés – és általában a tehetség-gondozás – összetett célrendszerének.
4. Vizsgálják meg, és a jog eszközeivel fejlesszék az iskolai taneszközök környezetbarát jellegét.
5. Segítsenek anyagi eszközökkel az iskolák környezet-egészségügyi, mentálhigiéniai és esztétikai helyzetének javításán.
6. Biztosítsák az Ökoiskola hálózat fejlődésének anyagi alapját.

Pedagógiai intézetek

7. Szervezzenek régiójukban olyan szakköröket, akciókat és egyéb tanórán kívüli programokat, amelyek a pedagógus-továbbképzések élő bemutató terepei lehetnek.
8. Szorgalmazzanak olyan tanulmányi versenyeket, amelyek megfelelnek a környezeti nevelés összetett célrendszerének.

Tanárképző intézetek

9. Indítsanak (speciál)kollégiumokat a tanórán kívüli környezeti nevelés módszereiről.
10. A hallgatók sajátítsák el egyetemi éveik során a kompetenciaalapú, tevékenységközpontú, kooperatív tanulásszervezési technikákat.

Önkormányzatok és más iskolafenntartók

11. Támogassák, hogy az iskolák pedagógiai programjaiban, helyi tanterveiben helyet kapjanak tanórán kívüli foglalkozási formák is.
12. Segítsenek anyagi eszközökkel az iskolák környezet-egészségügyi, mentálhigiéniai és esztétikai helyzetének javításán.

Civil szervezetek

13. Nyújtsanak segítséget az iskoláknak a tanórán kívüli foglalkozások megszervezésében, megtartásában.

Óvodák, iskolák vezetői

14. Biztosítsanak kumulált órakeretet a környezeti nevelésnek (pl. erdei iskola, tábor, terepgyakorlat, projekt rendezésére).

15. Törekedjenek arra, hogy a tanórán kívül megvalósítható környezeti nevelés minél nagyobb mértékben kerüljön be az óvoda, iskola minden gyermeke számára kötelező helyi programba, tantervbe.
16. Tegyék lehetővé (anyagi, tárgyi, távközlési és informálódási feltételek biztosításával) a gyerekek és a pedagógusok tevételes közreműködését az iskola életét érintő környezeti problémák megoldásában, írjanak ki olyan pályázatokat, amelyek megfelelnek ennek a célnak.
17. Javítsák az iskolák környezet-egészségügyi, mentálhigiéniai, esztétikai helyzetét.
18. Erősítsék az iskolákban a demokratikus értékeket, különös tekintettel a környezetre vonatkozó kérdések megtárgyalásában, a döntések meghozatalában.
19. Tanulmányozzák az Ökoiskola hálózat kritériumrendszerét és pályázzanak a helyi viszonyoknak megfelelő tartalommal a cím elnyerésére.

Pedagógusok

20. Törekedjenek munkatársaik fokozatos, de minél szélesebb körű bevonására a tanórán kívüli környezeti nevelés folyamatába. A környezeti nevelők vegyenek részt olyan tevékenységekben, amelyekben nem természettudományi szakos kollegák közreműködése is szükséges.
21. Lépjenek be az országos környezeti nevelési hálózatok tagjai közé (Körlánc, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Környezeti Nevelési Iskolahálózat, KOKOSZ stb.), hogy felkerüljenek azokra a címlistákra, amelyek segítségével terjednek a környezeti nevelés információi. Kövessék a „zöld” sajtót, hogy tájékozottak legyenek a pályázati, képzési lehetőségekről, a máshol születő eredményekről. Az iskola számítógépére szerezzék be a Sajtószemlét, amely a pedagógusok és a megfelelően felkészült diákok fontos információforrása.
22. Szerezzék be (nyomtatott vagy elektronikus formában) a Zöld Hálózat c. tájékoztatót, hogy tudják, kitől várhatnak segítséget, kivel építhetnek ki élő kapcsolatot iskolájuk környékén. Vegyék fel a kapcsolatot a helyi vagy regionális zöld civil szervezetekkel, pedagógiai intézetekkel, az önkormányzatok oktatási bizottságával, ahonnan információkat, programokat, eszközöket, szakembereket, anyagi forrásokat és személyes segítséget is kaphatnak. Keressék meg azokat a munkatársaikat, akik a környezeti nevelés egy-egy területén tapasztaltabbak, képzettebbek: kész anyagokkal, értékes tanácsokkal, személyes mintaadással segíthetnek.
23. Tanulmányozzák az Ökoiskola hálózat kritériumrendszerét, merítsenek ötleteket és pályázzanak a helyi viszonyoknak megfelelő tartalommal a cím elnyerésére.
24. Szervezzenek minél több természetben végezhető tevékenységet, helyezték előtérbe a környezeti nevelés élményt adó, személyes, érzelmi kötődést kialakító tevékenységeit. A gyerekek számára szervezett tevékenységekben emeljék ki a vizsgált téma társadalmi vonatkozásait is (felmérések, riportok, eltérő vélemények kezelése, történetiség, földrajzi helyzet, a társadalmi helyzettől függő megoldási kísérletek, szerepjáték, drámapedagógia stb.) és tartsák szem előtt az ezekhez kapcsolható képességek (kommunikáció, problémamegoldás, konfliktuskezelés, beleélés, tolerancia stb.) fejlesztését.
25. Ne csak a „természetbe vigyék ki” a gyerekeket, hanem „vigyék be” a saját településükre, illetve attól eltérő jellegű településekre, ismertessék meg azokat az intézményeket, amelyek működtetik, szervezik a település életét.
26. Személyes példájukkal legyenek a környezettudatos életvitel hiteles terjesztői.

Irodalom

- Ácsné Ravasz Éva: Iskolakert a gyakorlatban. Kapolcs, Általános Iskola, 1997. 41 o., 4 t.
- Agárdy Sándor: Erdei iskola Tornospálcán. Bp. Aqua, 1993. 236 o.
- Békefi Irén – Bosnyák Magdolna: Barátunk a természet. Tanári kézikönyv természetvédelmi szakkör vezetéséhez DK-Dunántúl területére. Pécs, University Press, 1998. 467 o.
- Béres Mária: Az erdőből jöttünk. Oktatási ötlettár a fákról és az erdőkről. FÖK, Bp. 1994. 76 o.
- Bihariné Krekó Ilona – Kanczler Gyuláné: A környezeti nevelés és az óvoda-iskolakert kapcsolata. Bp. Öko-Fórum Alapítvány, 1997. 23 o.
- Darvas Katalin – Ruepp-Vargay Mária: Komposztálás az iskolakertben. Bp. Öko-Fórum Alapítvány, 1997. 22 o.
- Fernengel András: Tegzes. Az iskolai nomád táborozás kézikönyve. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1995. 112 o.
- Frank, Jeffrey – Zamm, Michael: Környezeti nevelés a városban. KN Szer-Tár. Műhelyszervezési Kézikönyvek. MKNE, 1998. 48 o.
- Hortobágyi Katalin (szerk.): Környezeti nevelés az erdei iskolában. Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1995. 72 o. (Réce-füzetek, 4.)
- Hortobágyi Katalin: Erdei iskola. "Ahol a fáktól jobban látni az erdőt". Bp. IF Alapítvány – OKI Iskolafejlesztési Központ – Erdei Iskola Egyesület, 1993. 129 o. (ALTERN füzetek, 6.)
- Horváth Miklós: Árnyékban – fényben. Környezetvédelmi megfigyelések, kísérletek. Bp. Pont, 1995. 85 o. (Gúla könyvek)
- Iránytű a terepi környezeti nevelés tervezéséhez és megvalósításához. KOKOSZ, 1999., 338 o.
- Kalas György: A bezöldült pedellus. Győr, Öko Stúdió, 1992. 34 o.
- Kóczy Kálmánné – Mihály Istvánné – Zvara Jánosné: Erdei óvoda-iskolaprogramok. Szarvas, Brunsvik Teréz Óvóképző Főiskola, 1996. 65 o. (Erdei iskolai programfüzetek)
- Környezeti nevelés a múzeumban. Magyar Természettudományi Múzeum, 1995. 35 o.
- Környezeti nevelés a természetben. Feladatok, játékok. Körlánc, 1993. 44 o.
- Legány András – Vértes Imréné: Gyere velünk, csodákra lelsz. Környezet- és természetvédelmi oktatócsomag. Eger, Bükk Nemzeti Park – [H.n.], Tiszatáj Közalapítvány, 1997. 107 o.
- Legány András (szerk.): Környezeti nevelés a táborban. Környezet- és természetvédelmi táborok tapasztalatai, ötletek kezdőknek és haladóknak. Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1993. 86 o. (Réce-füzetek, 2.)
- Nagy Zsuzsanna, F.(szerk.): Természetismereti játékgyűjtemény. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 1998. 36 o.
- Schmollgruber Christa – Mitterbauer, Eva: Elmélet – ismeret – gyakorlat 1., 2., 3., ARGE, Bécs, 1995-1997
- Serfőző Sarolta – Domonkos János (szerk.): Tanórán kívüli környezeti nevelés. Kézikönyv. Bp. Magyar Környezetvédelmi Egyesület, 1993. 172 o.
- Szerényi Gábor (szerk.): Környezeti nevelés a szakkörön. Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1994. 95 o. (Réce-füzetek, 3.)
- Treiber Zsuzsa: Gyertek velem erdei iskolába!. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1996. 44 o.